

KS. ANTONI TOMKIEWICZ

OGÓLNE ZADANIA PSYCHOLOGII PASTORALNEJ

Psychologia jako nauka o człowieku zajmuje się zjawiskami psychicznymi, ich przebiegiem, następstwami i skutkami. Jest nauką różnorodną; dzieli się na wiele przedmiotów i kierunków. Najogólniej można ją podzielić na dwa podstawowe działy: psychologię teoretyczną i stosowaną.

W strukturze nauk psychologicznych, w dziale psychologii stosowanej, znajduje swoje miejsce psychologia pastoralna. Zajmuje się ona nie tyle opisem przebiegu życia religijnego pod wpływem oddziaływania duszpasterskiego, ile raczej stara się opisać i określić psychologiczne uwarunkowania działalności duszpasterskiej Kościoła.

Współczesne duszpasterstwo wymaga bowiem nie tylko znajomości nauk teologicznych, ale także i nauk społecznych, takich jak: psychologii, socjologii, pedagogiki. Znajomość psychologii, a zwłaszcza tzw. psychologii pastoralnej, może uczynić działalność duszpasterską Kościoła owocniejszą. O potrzebie wiedzy psychologicznej w duszpasterstwie mówi Sobór Watykański II w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*: „W duszpasterstwie należy uznawać i stosować w dostatecznej mierze nie tylko zasady teologiczne, lecz także zdobycze nauk świeckich, zwłaszcza psychologii i socjologii, tak żeby również i wiernych prowadzić do czystego i dojrzałego życia wiary” (art. 62).

Praca duszpasterska łączy się bardzo ściśle z psychologią, ponieważ przedmiotem i podmiotem oddziaływania duszpasterskiego jest człowiek o określonej strukturze osobowościowej. Dlatego też duszpasterstwo powinno uwzględniać prawidłowości psychologiczne. Każde bowiem przeżycie, również przeżycie religijne, bazuje na tych samych psychicznych właściwościach człowieka, te zaś są przedmiotem badań psychologicznych. W praktyce duszpasterskiej Kościoła spotykają się bowiem dwa wymiary: przyrodzony i nadprzyrodzony. Działanie łaski Bożej dokonuje się na płaszczyźnie ludzkiej, w określonej strukturze osobowościowej człowieka, na bazie atrybutów psychofizycznych¹. Duszpasterstwo ma własny cel, natomiast środki i metody oddziaływania duszpasterskiego muszą ulec modyfikacjom, uwzględniającym zdobycze nauk szczegółowych. W tym przede wszystkim winna pomóc psychologia.

W dziedzinie psychologii pastoralnej od kilkudziesięciu lat pojawiają się coraz

---

¹ Por. A. Godin. *Das Menschliche im seelsorglichen Gespräch*. München 1972 s. 5 n.

liczniesze publikacje, przede wszystkim w krajach zachodnich: w USA², w RFN³, we Francji⁴. Studenci wydziałów teologicznych mają możliwość wysłuchania systematycznych wykładów z tej dziedziny. Powstają nawet towarzystwa naukowe psychologii pastoralnej.

Obok entuzjastów, którzy chcieliby do duszpasterstwa wprowadzać nauki psychologiczne, pojawiają się również i tacy, którzy w psychologii dostrzegają niebezpieczeństwa dla duszpasterskiej działalności Kościoła. Niechętny stosunek do psychologii powstał być może wówczas, gdy pewne negatywne przypadki zostały uogólnione i podane jako prawidłowości psychologiczne, albo też wówczas, gdy psychologia, zwłaszcza głębi, próbowała ukazywać realne motywy ludzkiego postępowania i zachowania. Odkrywanie rzeczywistych motywów ludzkiego działania w sferze religijnej może być czasami nieprzyjemne, przykre. W związku z tym zrodził się sprzeciw wobec zastosowania psychologii w działalności duszpasterskiej. Niewątpliwie, psychologia uprawiana i stosowana w duszpasterstwie w sposób dyletancki może budzić niechęć. Jednakże uprzedzenia do psychologii zasadniczo zostały przezwyciężone. Przekonano się, że w usprawnieniu działalności duszpasterskiej, należy uwzględnić i rozwijać tę dziedzinę wiedzy.

Na gruncie polskim psychologia pastoralna jest mało znaną dyscypliną. W wyższych uczelniach katolickich do obecnych czasów brakuje katedry naukowej zajmującej się tą dziedziną wiedzy. Studenci teologii nie mają właściwie możliwości wysłuchania systematycznych wykładów z psychologii pastoralnej. Jedynie tu i ówdzie wykładane są zagadnienia z medycyny pastoralnej. Uwzględnienie psychologii pastoralnej w teorii i praktyce duszpasterskiej wydaje się być celowe i pożyteczne.

Zadaniem niniejszego artykułu jest ukazanie stanu psychologii pastoralnej i jej związku z innymi dyscyplinami psychologicznymi oraz przedstawienie podstawowych zagadnień, którymi się ona zajmuje.

1. STAN PSYCHOLOGII PASTORALNEJ

Jak już wcześniej zaznaczano, psychologia pastoralna jest nową dziedziną wiedzy i trudno opisać jej dzieje.

Przez wiele lat w kościele katolickim proboszcz był jedynym „działaczem” duszpasterskim. Parafia jako wspólnota była jednocześnie swego rodzaju instytucją terapeutyczną dla swoich członków w ich wszystkich życiowych problemach, a proboszcz był głównym i jedynym, urzędowym reprezentantem Kościoła.

Różnorodne przemiany społeczne i kulturowe spowodowały też konieczność dokonania zmian w duszpasterskiej działalności Kościoła. Do tego przyczyniły się na Zachodzie: kryzys kapłaństwa i sekularyzacja życia społecznego, jak również powstawanie różnych ruchów duszpasterskich, które przybyły z Ameryki do Europy⁵.

² W latach 50-tych w USA ukazały się cztery dzieła traktujące o poradnictwie duszpasterskim: C. A. Curran. *Counseling in Catholic Life and Education*. New York 1952; G. Hagmaier, R. Gleason. *Counseling the Catholic: Modern Techniques and Emotional Conflicts*. New York 1959; S. Hiltner. *Pastoral Counseling*. New York 1949; C. A. Wise. *Pastoral Counseling*. New York 1951.

³ W języku niemieckim ukazały się dwie prace: E. Ringel, W. van Lun. *Die Tiefenpsychologie hilft dem Seelsorger*. Wien 1952; A. Rensch. *Das seelsorgerliche Gespräch*. Göttingen 1963.

⁴ W języku francuskim ukazała się pozycja książkowa przedstawiająca fundamentalne zagadnienia z psychopatologii pastoralnej: H. Bissonnier. *Introduction a la psychopathologie pastorale*. Paris 1960.

⁵ M. Affolderbach. *Neue Jugendreligionen — eine Anfrage an die kirchliche Jugendarbeit*. „Wege zum Menschen” 1978 nr 11-12 s. 459-467.

Powstawały też różne grupy kontrolowane i niekontrolowane przez parafię; dokonały one wielu przeobrażeń w duszpasterstwie. Okazało się bowiem, że osoba proboszcza w działalności duszpasterskiej w parafii już nie wystarczała. Trzeba było szukać nowych metod i środków dla skuteczniejszego oddziaływania wychowawczego Kościoła i zaczęto oczekiwać nowych propozycji od strony różnych dyscyplin naukowych. Działalność duszpasterska spowodowała też przesunięcia w wykształceniu teologów. I tak w latach 50-tych centralnym punktem zainteresowań stała się teologia systematyczna, głównie nauki dogmatyczne, w latach 60-tych egzegeza i teologia biblijna, zaś w latach 70-tych duże zainteresowanie wśród teologów wzbudziła teologia praktyczna. Pokłada się w niej duże nadzieje, bowiem ta dyscyplina wiedzy nawiązuje dialog z naukami społecznymi, takimi jak psychologia i socjologia⁶.

Rozwój psychologii pastoralnej na Zachodzie nastąpił dzięki środowiskom protestanckim. Znanymi przedstawicielami protestantyzmu, badającymi użyteczność psychologii w duszpasterstwie byli m.in. W. James i D. Starboeck⁷.

Zainteresowanie psychologią empiryczną w teologii katolickiej było następstwem pojawienia się neotomizmu. Zaczęły nawet powstawać naukowe instytuty psychologiczne pod auspicjami hierarchii kościelnej. Kardynał D. Mercier założył psychologiczne laboratorium przy katolickim uniwersytecie w Löwen. Znanymi badaczami w tym instytucie byli m. in. uczniowie Wundta: A. Thiery, A. M. Denberg oraz teolog J. Nuttin⁸.

Uniwersytet mediolański powołał również psychologiczne laboratorium, którego twórcą był franciszkanin A. Gemelli⁹.

Dalsze badania w zakresie psychologii empirycznej prowadzą: J. Froebes SJ (Holandia) i jego uczeń J. Lindworsky — profesor w Kolonii i Pradze¹⁰.

Otrzymane przez wyżej wymienionych uczonych wyniki badań mogą być użyteczne w naukach duszpasterskich. Brakuje jednak pełnego i systematycznego wykorzystania badań psychologicznych w praktyce pastoralnej.

Najwcześniej w pracy duszpasterskiej korzystano z psychiatrii pastoralnej. Stosowano zasady psychiatryczne w sprawowaniu kierownictwa duchowego pośród ludzi o zaburzonej psychice. Starano się przez stosowanie wiedzy psychiatrycznej pomóc duszpasterzowi wśród osób chorych psychicznie. Chodziło tu głównie o dokonanie oceny stopnia odpowiedzialności moralnej za popełnione czyny¹¹. Psychiatria pastoralna bada również doznania, potrzeby ludzi chorych psychicznie oraz ukazuje możliwości oddziaływania duszpasterskiego na tych ludzi.

W latach 50-tych zauważono, że sama psychiatria nie wystarcza i zaczęto szukać ścisłego kontaktu z różnymi kierunkami psychologii tak na polu teoretycznym, jak i praktycznym. W 1949 r. w Stuttgardzie powstaje wspólnota: lekarz — duszpasterz, w której duszpasterze otrzymują przygotowanie psychologiczne, a lekarze duszpasterskie. W 1972 r. w Niemczech zachodnich powstaje Towarzystwo Psychologii Pastoralnej, które liczy obecnie już kilkadziesiąt członków¹².

W Ameryce zwrócono również uwagę na psychologiczne kształcenie duszpaste-

⁶ H. Pompey. *Die Rezeption der Psychologie durch die Seelsorgswissenschaften im Laufe der Geschichte*. „Wege zum Menschen” 1978 nr 10 s. 412.

⁷ Tamże s. 419.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże s. 420.

¹¹ H. Bleuss. *Zarys psychiatrii duszpasterskiej*. Warszawa 1980 s. 10.

¹² K. Frielingsdorf, W. Kühnholz, R. Riess, T. Schall, E. Schmidt. *Zur Situation der Pastoralpsychologie in der Bundesrepublik Deutschland*. „Wege zum Menschen” 1978 nr 10 s. 424.

rzy. Powstaje nawet instytut kształcenia duszpasterzy pod nazwą Clinical Pastoral Education. Jednym ze znanych przedstawicieli tego instytutu był ewangelicki teolog S. Hiltner. Instytut związany jest z badaniami psychologicznymi prowadzonymi przez wybitnego psychologa C. Rogersa¹³.

W latach 50-tych teolog P. Johnson ustanowił poradnictwo duszpasterskie. Z biegiem czasu powstały nawet dwa jego rodzaje: dla cierpiących, czyli duszpasterstwo ludzi chorych, przebywających w szpitalach oraz duszpasterstwo ludzi cierpiących w codziennym życiu. Można powiedzieć, że zrodziły się dwa typy poradnictwa: szpitalnictwo i duszpasterstwo na rzecz wspólnot parafialnych. W 1967 r. powołano też towarzystwo psychologii pastoralnej pod nazwą American Association of Pastoral Counselors¹⁴. Mówi się, że psychologia pastoralna jest częścią duszpasterstwa i powinna należeć do podstawowego wykształcenia teologów; gdy bowiem chodzi o człowieka, w wykształceniu teologa nie można pomijać podstawowej znajomości psychiki ludzkiej.

2. PSYCHOLOGIA PASTORALNA A INNE DYSCYPLINY PSYCHOLOGICZNE

Psychologia pastoralna nie utożsamia się z jedną dziedziną psychologii, ale stara się czerpać dane z różnych dyscyplin psychologicznych, aby na ich bazie wypracować odpowiednie metody i środki w celu optymalnego oddziaływania międzyosobowego w duszpasterstwie. Dlatego też korzystała ona z osiągnięć psychologii rozwojowej, wychowawczej, społecznej, klinicznej i religii.

a) *Psychologia rozwojowa*

Psychologia rozwojowa bada przeobrażenia zachodzące w psychice dzieci i młodzieży. Bada rozwój psychofizyczny i opisuje prawidłowości rozwoju psychicznego w różnych okresach życia człowieka¹⁵. Znajomość podstawowych prawidłowości rozwojowych człowieka w poszczególnych fazach życia ma znaczenie w pracy duszpasterskiej (katecheza, kaznodziejstwo, spowiedź).

Psychologia pastoralna, mając na uwadze zmiany rozwojowe człowieka, w celu usprawnienia funkcji duszpasterskiej będzie wskazywać sposoby i metody przekazywania obiektywnych treści, dostosowanych do poziomu rozwojowego człowieka¹⁶. Przekazywanie prawd wiary winno odpowiadać poziomowi umysłowemu i społecznemu człowieka.

b) *Psychologia wychowawcza*

Psychologia wychowawcza bada zmiany zachodzące w procesach psychicznych człowieka lub dyspozycjach będących skutkiem wpływów wychowawczych związanych z procesami psychicznymi, czyli bada psychologiczne podstawy nauczania i wychowania. Formuluje też postulaty odnośnie do oddziaływania wychowawcy na wychowanka¹⁷, aby proces rozwojowy mógł prawidłowo przebiegać.

W duszpasterstwie wychowanie przebiega według podobnych prawideł, bowiem duszpasterstwo jest wychowaniem człowieka chrześcijanina. Procesy psychiczne

¹³ Pompey, jw. s. 421.

¹⁴ Tamże s. 422.

¹⁵ M. Żebrowska. *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*. Warszawa 1975.

¹⁶ J. Pastuszka. *Psychologia w duszpasterstwie*. „Roczniki Filozoficzne” 1963 z. 4 s. 13.

¹⁷ P. Poręba. *Pedagogika specjalna*. Lublin 1970 (mps).

przebiegają tu więc bardzo podobnie, chociaż różnią się cele¹⁸. Dlatego psychologia pastoralna interesuje się wynikami badań psychologii wychowawczej.

c) *Psychologia społeczna*

Zajmuje się psychologiczną analizą życia i zjawisk społecznych, bada również społeczne zachowanie się i społeczną świadomość jednostki¹⁹.

Duszpasterstwo też jest działalnością społeczną, dokonuje się w określonej grupie społecznej, we wspólnocie, powinno więc uwzględniać prawa życia społecznego. Wypełnienie tego zadania jest warunkiem rozwoju indywidualności człowieka. Dla psychologii pastoralnej szczególnie cenne są badania odnośnie do grup dynamicznych. Działalność duszpasterska ma swój wymiar społeczny, dokonuje się w grupach, a procesy w nich zachodzące rządzą się tymi samymi prawami społecznymi. Psychologia pastoralna korzysta z wyników badań psychologii społecznej zwłaszcza wówczas, gdy zajmuje się grupami i wspólnotami.

d) *Psychologia kliniczna i psychopatologia*

Życie religijne człowieka nie jest wolne od anomalii i ulega czasami różnym wypaczeniom oraz chorobom. Zdarzają się bowiem takie zjawiska, jak: halucynacje, fobie, histerie na tle religijnym, skrupuły religijno-moralne albo też pseudomistyczne przeżycia. Psychologia pastoralna korzystając z danych pochodzących z psychopatologii i psychologii klinicznej, stara się określić i opisać nieprawidłowości i różne choroby psychiczne o podłożu religijnym. Wskazać też może duszpasterzom, w jaki sposób należy postępować z takimi ludźmi²⁰. Psychologia pastoralna również opisuje i bada metody i środki, jakie mogą być zastosowane w duszpasterstwie w odniesieniu do osób o zaburzonej psychice.

e) *Psychologia religii*

Psychologia religii bada przeżycia, akty i postawy religijne człowieka oraz ukazuje psychologiczne uwarunkowania rozwoju religijności. Źródłem badań jest tu człowiek religijny, ujawniający się na zewnątrz poprzez postępowanie, działanie, zachowanie i myślenie w związku z sytuacją lub przeżyciem religijnym²¹. Psychologia pastoralna bardzo zbliżona jest do psychologii religii. Ta ostatnia jest nauką teoretyczną, natomiast psychologia pastoralna — stosowaną. Wskazuje ona, jak kształtować prawidłowe postawy religijne w procesie oddziaływania duszpasterskiego.

3. PSYCHOLOGIA PASTORALNA A GŁÓWNE KIERUNKI PSYCHOLOGICZNE

Korzystając z różnych dyscyplin psychologicznych, psychologia pastoralna bazuje na różnych teoriach psychologicznych. W związku z tym powstają nawet kierunki w psychologii pastoralnej, a mianowicie: o charakterze psychologii głębi, hymanistyczny, behawioralny i analizy transakcyjnej²².

a) *Psychologia głębi*

Psychologia głębi bada nieświadome czynniki w strukturze osobowości człowieka

¹⁸ Pastuszk a, jw. s. 14.

¹⁹ T. M. Newcomb, T. H. Turner, P. E. Converse. *Psychologia społeczna*. Warszawa 1970.

²⁰ Pastuszk a, jw. s. 14.

²¹ Por. W. Gru e h n. *Religijność współczesnego człowieka*. Warszawa 1966.

²² Analiza transakcyjna jest nowym kierunkiem we współczesnej psychologii. Omówienie tego kierunku, nawet w najogólniejszym zakresie, przekracza ramy tego artykułu. Stąd tylko tu zasygnalizowano tę teorię.

i ich wpływ na świadomość. Wczesne przeżycia z okresu dzieciństwa i młodości nigdy nie giną w psychicznym życiu człowieka; mogą się ujawnić w zmodyfikowanej formie w działaniu czy myśleniu u człowieka dorosłego. Przeżycia, które zostały zepchnięte do podświadomości, czasem mogą zdeorganizować całe życie psychiczne człowieka.

Gdy przyjmujemy, że akt wiary jest aktem całej osoby ludzkiej, nie możemy pominąć znaczenia czynników nieświadomości w strukturze osobowości człowieka. Psychologia pastoralna o charakterze głębinowym bazuje na teoretycznych założeniach z psychologii głębi²³, a szczególnie odwołuje się do psychologii C. Junga i E. Fromma.

b) *Kierunki humanistyczne*

Psychologia humanistyczna w teoretycznych założeniach nawiązuje do fenomenologii, personalizmu i egzystencjalizmu. Zwraca ona uwagę na wolność, autonomię i odpowiedzialność osoby ludzkiej. Wykazano, że o zachowaniu i postępowaniu człowieka decyduje w głównej mierze interpretacja spostrzeganych bodźców dokonana na bazie własnej świadomości i atrybutów psychofizycznych. Psychologia humanistyczna zajmuje się tak ważnymi zagadnieniami życia ludzkiego, jak: miłość, odpowiedzialność, samorealizacja²⁴.

Wyniki badań w świetle psychologii o kierunku humanistycznym są szczególnie cenne w duszpasterskiej działalności Kościoła, którego zadaniem jest prowadzenie człowieka chrześcijanina do jego samowychowania, samorealizacji i dojrzałości osobowej. Kierunki humanistyczne w psychologii pastoralnej ukazują głównie sposoby i środki w poradnictwie duszpasterskim. C. Rogers — jeden z czołowych twórców psychologii humanistycznej — sam zajmował się też poradnictwem duszpasterskim²⁵.

c) *Psychologia behawioralna*

W psychologii pastoralnej nie są bez znaczenia wyniki badań z psychologii uczenia się. W duszpasterskiej działalności chodzi często o nauczenie wiernych pewnych zachowań, ukształtowania świadomości, a w konsekwencji odpowiednich postaw, tak religijnych jak i moralnych.

Psychologia pastoralna nie może ograniczyć się tylko do jednej dyscypliny czy też jednego kierunku. Uprawianie jej wymaga wszechstronnej wiedzy psychologicznej, gdyż sam jej przedmiot jest bardzo rozległy. Stąd też zaczęły powstawać różne kierunki psychologii pastoralnej.

4. STOSUNEK PSYCHOLOGII PASTORALNEJ DO TEOLOGII

Jaki powinien być stosunek psychologii do teologii? Próbę odpowiedzi na to pytanie podjął m.in. H. Faber. Uważał on, że psychologia w stosunku do teologii ma pełnić funkcję krytyczną, natomiast G. Hummel wskazał na komplementarność tych dyscyplin naukowych²⁶.

Psychologia wskazuje, że należy więcej uwagi poświęcić subiektywnej części chrześcijańskiej egzystencji. Stara się ona opisywać i badać ten wymiar subiektywny, unikając pomieszania z wymiarem obiektywnym, z prawdami wiary. Wprawdzie psy-

²³ H. Barz. *Selbsterfahrung*. Stuttgart 1973.

²⁴ Por. K. J. Gergen. *The concept of self*. New York 1971.

²⁵ A. Alterhoff, D. Kuhran. *Persönlichkeitstheoretische Annahmen der Gesprächspsychotherapie und ihre philosophischen und theologischen Quellen*. „Wege zum Menschen” 1980 nr 4 s. 153.

²⁶ H. Müller-Pozzi. *Psychologie des Glaubens*. München 1975, s. 175-179.

chologia religii poszukuje pomostów między dogmatami i wewnętrznymi przeżyciami człowieka, jednak zawsze te dwa wymiary istotnie różnią się między sobą.

W akcie wiary u człowieka występuje swego rodzaju symbioza. Wymiar obiektywny łączy się z czynnikami subiektywnymi. Prawdy wiary są obiektywne, ale droga do nich i sposób ich przeżywania jest subiektywny, zindywidualizowany²⁷. Wiara jest udziałem łaski Bożej, ale jednocześnie udziałem właściwości psychicznych człowieka. Nie można też wyłączyć czynników nieświadomych, które też mają znaczenie w akcie wiary. Ta więc płaszczyzna psychiczna człowieka jest terenem badań dla psychologii.

Duże zainteresowanie psychologią pastoralną i psychologią religii ze strony teologów zachodnich wynika stąd, że człowiek współczesny stawia coraz więcej pytań antropologicznych i egzystencjalnych pod adresem teologii. Nie zawsze jednak język teologiczny jest zrozumiały. Dlatego rodzi się pytanie, jak i w jaki sposób przekazywać objawioną prawdę? To „jak” jest czynnikiem łączącym teologię z psychologią pastoralną, która może pomóc w znalezieniu skutecznego sposobu przekazywania Dobrej Nowiny²⁸.

Teologia mówi o Bogu, przepowiada Boga, mówi również o Bogu, który objawił się w Chrystusie, wskazuje na relacje między Bogiem a człowiekiem. Odpowiedź człowieka na wezwanie Boga — to wiara. Teologiczne myślenie grawituje między rzeczywistością Boga a rzeczywistością świata. Teologia stoi jakby na pograniczu tych biegunów: wieczysta Prawda z jednej strony, sytuacja świata i sytuacja człowieka z drugiej strony. Ale rzeczywistość Boża jawi się w rzeczywistości świata, a przede wszystkim w rzeczywistości człowieka jako niezmienna prawda w zmieniającej się sytuacji człowieka²⁹. Teologia musi odpowiedzieć na egzystencjalne pytania, jakie stawia współczesny człowiek, żyjący w określonych warunkach kulturowo-społecznych, posiadający określoną strukturę psychiczną.

Psychologia pastoralna i religii wskazuje teologii na właściwości psychiczne człowieka, na jego różnorodne postawy i potrzeby psychiczne. Zwraca też uwagę na to, jak należy przemawiać do niego, aby mógł przyjąć prawdę objawioną. Szczególne znaczenie może tu mieć wpływ na hermeneutykę teologiczną, której chodzi o wyjaśnienie tekstów na drodze zrozumienia całości, opierając się na części³⁰. To co może być badane w sensie psychologicznym odnosi się do języka i symbolu religijnego, gdyż hermeneutyka dotyczy sztuki językowej.

a) Znaczenie psychologii pastoralnej dla zrozumienia symbolu religijnego

Symbol — według Caruso — dotyczy związku, jaki zachodzi pomiędzy podmiotem a przedmiotem, pomiędzy człowiekiem a określonym sektorem jego środowiska³¹. Zawiera w sobie część dynamiczną, która łączy elementy zmysłowe i pozazmysłowe, duchowe i materialne w jedną, nierozzerwalną całość. W symbolu istnieją dwie płaszczyzny: przedmiotowa i podmiotowa. Im bardziej symbol jest zdeterminowany endogennie, czyli zależny od podmiotu, tym bardziej nadaje się do badań psychologicznych, dostarcza bowiem materiału o wnętrzu podmiotu. Im bardziej zaś zdeterminowany jest egzogennie, tym mniej nadaje się do badań psychologicznych.

Symbol odnosi się zarówno do świata obiektywnego, jak i subiektywnego. Nie jest możliwe ujęcie otaczającej nas rzeczywistości bez uwzględnienia subiektywnego stosunku podmiotu do przedmiotu. Można więc stwierdzić, że symbol pośredniczy

²⁷ Barz, jw. s. 20.

²⁸ Müller-Pozzi, jw. s. 21.

²⁹ Tamże s. 23.

³⁰ Tamże s. 142 nn.

³¹ A. Nowak. *Symbol w ujęciu I. Caruso*. „Roczniki Filozoficzne” 1971 z. 4 s. 177.

między podmiotem a przedmiotem, między światem zewnętrznym a wewnętrznym³².

Symbole religijne pełnią funkcje poznawcze i religijne oraz są przedmiotem psychicznych doznań człowieka. Żywotność symboli religijnych zależy od tego, jak głęboko są one zakorzenione w psychicznych potrzebach człowieka³³. Symbole odgrywają dużą rolę w duszpasterstwie, stojąc w punkcie przecięcia się objawienia i doświadczenia.

Psychologia bada więc, opisuje i wyjaśnia symbole, aby ułatwić ich percepcję. Można więc powiedzieć, że psychologia prowokuje teologię, aby przekazywała refleksję teologiczną za pomocą symboliki zrozumiałej dla współczesnego człowieka w różnych formach duszpasterskiego oddziaływania.

b) *Wkład psychologii pastoralnej dla zrozumienia pojęcia Boga*

Poprzez międzyludzkie stosunki człowiek doświadcza tego, co odnosi się pośrednio do nadprzyrodzoności³⁴. O tym mówi psychologia stwierdzając, że tworzenie obrazu pojęcia Boga dokonuje się na płaszczyźnie relacji międzyludzkich. Obraz Boga u dziecka powstaje na podstawie przeżyć doznanych podczas kontaktu z osobami znaczącymi (głównie rodzicami, katechetami itp.). W trakcie rozwoju psychicznego człowieka obraz Boga może ulec pewnym modyfikacjom, lecz czynniki emocjonalne pozostają w gruncie rzeczy jako względnie stabilne. Psychologia pastoralna wskazuje na związek istniejący między doświadczeniem interpersonalnym a doświadczeniem Boga³⁵. Jeżeli więc człowiek jest w stanie doświadczać zaufania, dobra i miłości w relacjach międzyludzkich, potrafi też w pewnym wymiarze pojąć dobro i miłość absolutną. Natomiast nieprawidłowe relacje międzyludzkie, przeżyte w okresie dzieciństwa i młodości, wytworzyć mogą spaczony obraz Boga³⁶. Dzieje się to wtedy, gdy obraz Boga ukształtowany jest na sposób infantylny lub życzeniowy.

Psychologia pastoralna badając i opisując prawidłowości rozwoju kształtowania obrazu Boga, zwraca uwagę na psychologiczne uwarunkowania i na sposób kształtowania prawidłowego pojęcia Boga w poszczególnych okresach rozwojowych człowieka. Współpracując z duszpasterstwem, psychologia wskazuje na metody kształtowania dojrzałej religijności u człowieka.

c) *Udział psychologii pastoralnej w rozumieniu człowieka*

Powstaje pytanie, na jakim obrazie człowieka uprawiane może być duszpasterstwo. Teologiczny obraz człowieka sam w sobie tu nie wystarcza, ponieważ jest on zbyt zredukowany³⁷. Człowiek jako istota psycho-fizyczno-duchowa posiada świadomość i podświadomość, właściwości poznawcze, wolitywne i uczuciowe. Te ostatnie nadają charakteru dynamicznego strukturze osobowości.

W wymiarze egzystencjalnym ukazuje się człowieka jako istotę pełną wątpliwości, przeżywającą radości i smutki, depresje i niepokoje, obawy i nienawiście, agresję i miłość. Człowieka powinno się akceptować takim, jakim jest, z jego określoną samooceną, poczuciem winy, ukształtowaną motywacją postępowania i zachowania, jak również mechanizmami obronnymi.

W praktyce duszpasterskiej obraz człowieka zredukowany do elementów najistotniejszych — metafizycznych — może nie wystarczać. Potrzebna jest tu psychologia, która ukaze całe bogactwo życia psychicznego człowieka, a to z kolei pomoże w zasto-

³² Tamże.

³³ E. R. Kiesow. *Die prophylaktische Funktion der Seelsorge*. „Wege zum Menschen”. 1982 nr 4, s. 154.

³⁴ Frielingsdorf, Kühnholz, Schall, Riess, Schmidt, jw. s. 426.

³⁵ Tamże.

³⁶ Barz, jw. 150-158.

³⁷ H. C. Piper. *Das Menschenbild in der Seelsorge*. „Wege zum Menschen” 1981 nr 10 s. 386-389.

sowaniu odpowiednich działań duszpasterskich. Wprawdzie obraz człowieka ma swoją ostateczną interpretację w Chrystusie, ale w praktycznym postępowaniu i działaniu pastoralnym wymaga szczegółowej analizy i interpretacji³⁸. Psychologia pastoralna pomaga więc zrozumieć i zaakceptować człowieka, takim jakim jest w określonej rzeczywistości społecznej, przeżywający konflikty wewnętrzne i zewnętrzne, lęki i niedyspozycje, ale również posiadający zdolności pełnego zaufania do Tego, który obiecał nowe stworzenie i nowe życie.

d) *Wkład psychologii pastoralnej w zrozumienie Kościoła*

Mówiąc o Kościele ma się na myśli wspólnotę ludzi, w której istnieje więź międzyludzka. Psychologia pastoralna szczególnie zwraca uwagę na nowe znaczenie grup dla życia kościelnego, na charakter wspólnotowy wypowiedzi biblijnych, na społeczny charakter struktur kościelnych. Stara się też badać i wyjaśniać znaczenie i rolę grup dynamicznych w życiu społecznym.

Parafia może tu jawić się jako wspólnota wspólnot i jako taka powinna się troszczyć o ich powstawanie i rozwój. Psychologia pastoralna ze swej strony może pomóc w prawidłowym funkcjonowaniu wspólnot religijnych³⁹.

5. PODSTAWOWE ZAGADNIENIA PSYCHOLOGII PASTORALNEJ

Obok wyżej wymienionych problemów, którymi zajmuje się psychologia pastoralna, należy zwrócić uwagę na jej udział w szczegółowych funkcjach duszpasterskich. Można powiedzieć, że działalność duszpasterska Kościoła jest szeroka i bardzo zróżnicowana. Nauczanie urzędowe, przepowiadanie dla wspólnoty lub we wspólnocie, lub też indywidualne, przybierać może różne formy, we wszystkich jednak chodzi o relacje: Bóg — człowiek i człowiek — Bóg. Aby tę komunikację usprawnić potrzebna jest znajomość psychologii, której zadanie polega na wskazaniu sposobów i metod, aby przekazywane treści stały się zrozumiałe i wiarygodne dla człowieka żyjącego we współczesnym świecie, wypełniającego określone funkcje społeczne, role zawodowe, będącego w określonym wieku⁴⁰. Chodzi tu o to, aby zasady wiary zostały zinterioryzowane w historię życia każdego człowieka. Duszpasterstwo spełni zadanie wówczas, gdy *Credo* zostanie świadomie przyjęte i przeżyte⁴¹. Przyjęcie zasad wiary jest uzależnione od różnych czynników, przede wszystkim osobowościowych, zarówno przepowiadającego jak i słuchającego.

Różnorodność sposobów myślenia, odczuwania i zachowania decyduje o tym, że wiara jest zindywidualizowana. Z drugiej strony poszukuje się tożsamości i identyfikacji z określonym wyznaniem, modelem religijnym czy instytucją religijną. Dzięki temu tworzyć się mogą wspólnoty religijne⁴². W działalności duszpasterskiej nie należy pomijać ani wymiaru indywidualnego ani wspólnotowego.

Jak już wcześniej wspomniano, duszpasterstwo może występować w różnych formach: katecheza, rozmowa duszpasterska, poradnictwo, kaznodziejstwo, przygotowanie do przyjęcia określonych sakramentów św. itp. W każdym z tych przypadków występuje zawsze komunikacja międzyludzka: duszpasterz — wierny. Tutaj duszpasterz

³⁸ Don Brownig. *Menschenbilder in zeitgenössischen Modellen der Seelsorge*. „Wege zum Menschen” 1981 nr 10 s. 406—417.

³⁹ FFrielingsdorf, Kühnholz, Riess, Schall, Schmidt, jw. s. 427.

⁴⁰ G. Griesl. *Psychoanalyse in der Praktischen Theologie*. „Archiv für Religionspsychologie” 1980 nr 14 s. 28—36.

⁴¹ D. Stollberg. *Wahrnehmung und Annehmen. Seelsorge in Theorie und Praxis*. Stuttgart 1978.

⁴² R. Miethner. *Kein Bildnis noch Gleichnis machen*. „Wege zum Menschen” 1981 nr 4 s. 394—396.

przekazuje nie tylko określone treści, prawdy, ale również w pewnym sensie siebie samego, swoje odczucia, przeżycia. Dzieje się tak nawet wtedy, gdy chodzi o Dobrą Nowinę⁴³.

Psychologia pastoralna stara się przedstawić prawidłowości komunikacji międzyludzkiej w duszpasterstwie i jej psychologiczne uwarunkowania. Charakter komunikacji międzyosobowej zależeć będzie od określonych form działalności duszpasterskiej. I tak inny typ komunikacji interpersonalnej występuje w poradnictwie małżeńskim czy rodzinnym, a inny w konfesjonale czy w kaznodziejstwie lub też w pracy z grupami młodzieżowymi.

Psychologia pastoralna nie ogranicza się tylko do teoretycznego przedstawienia zasad i prawidłowości, ale dąży do udzielania praktycznych sposobów postępowania w pracy duszpasterskiej, np.: jak zachować się i w jaki sposób przeprowadzić rozmowę duszpasterską z narzeczonymi przygotowującymi się do zawarcia związku małżeńskiego, jak przeprowadzić rozmowę z osobami chorymi, w jaki sposób uczynić katechezę atrakcyjną w grupie młodzieżowej itp.

Każda forma pracy duszpasterskiej wymaga oddzielnego potraktowania od strony psychologii. Chodzi więc tu o to, aby każdą funkcję pastoralną Kościoła planować i ulepszać. Temu celowi ma służyć psychologia pastoralna.

*

Podsumowując przedstawione skrótowo i ogólnie zadania psychologii pastoralnej należy zauważyć, że nie ma jeszcze opracowanej systematyzacji zagadnień, bowiem ich zakres jest bardzo szeroki i różnorodny. Liczne pojawiające się publikacje powoli torują jednak drogę ku usystematyzowaniu psychologii pastoralnej w pewne działy i kierunki. Już obecnie mówi się o różnych kierunkach w psychologii pastoralnej: o kierunku psychologii głębi, humanistycznym⁴⁴ i analizy transakcyjnej.

Psychologia pastoralna jest nieodzowna w pracy duszpasterskiej Kościoła, gdyż zbawienie realizowane jest za pośrednictwem ludzi i wśród nich. Człowiek poznając rzeczywistość Bożą, musi zacząć od siebie, gdyż jest stworzony na obraz i podobieństwo Boże⁴⁵. Poznawanie i rozumienie siebie i bliźniego ma istotne znaczenie w relacji człowiek — Bóg.

W duszpasterstwie, gdzie chodzi o spotkanie z drugim człowiekiem, czynniki psychologiczne odgrywają znaczącą rolę. Zadaniem więc psychologii pastoralnej jest również przekazanie ogólnej wiedzy, a jednocześnie wspomoczenie teologii praktycznej w rozwiązywaniu jej problemów. Nie chodzi tu o nauczanie duszpasterzy poprawnego psychologicznego diagnozowania, ale podanie podstawowych prawideł psychologicznych, z którymi mogą spotkać się w pracy duszpasterskiej.

ALLGEMEINE AUFGABEN DER PASTORALPSYCHOLOGIE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Pastoralpsychologie, die ein Teil der angewandten Psychologie ist, beschäftigt sich mit der Erforschung und Beschreibung psychologischer Bedingtheiten der seelsor-

⁴³ C. Piper. *Komunizieren lernen in Seelsorge und Predigt*. „Wege zum Menschen” 1980 nr 4 s. 139-147.

⁴⁴ F. W. Lindemann. *Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Pastoralpsychologie*. „Wege zum Menschen” 1980 nr 8-9 s. 374 n.

gerischen Tätigkeit. Denn Seelsorge — ihr eigenes Ziel besitzend — berücksichtigt auch die Ergebnisse der psychologischen Wissenschaften.

Die Pastoralpsychologie benutzt auch solche Gebiete der Psychologie wie Entwicklungs-, Gesellschafts-, pädagogische, klinische Psychologie, Psychopathologie und vor allem Psychologie der Religion.

Sie beschränkt sich nicht nur auf eine Richtung der Psychologie, sondern verbindet sich mit der Richtung der Tiefenpsychologie, der humanistischen Psychologie und der Transaktionsanalyse.

Die Pastoral- und Religionspsychologie vereint sich mit den theologischen Wissenschaften. Sie zeigt die Weise und Methode, um die Grundsätze des Religionsglaubens dem gegenwärtigen Menschen zu übermitteln. Sie versucht auch zu helfen, Religions-symbole zu erklären, die Begriffe Gott und Kirche sowie hauptsächlich den Menschen zu verstehen. Sie zeigt den Menschen in seinem ganzen Existenzmaß, ohne den Personalreduktivismus einzuführen.

Anschließend beschäftigt sich die Pastoralpsychologie grundsätzlich mit Einzel-fragen, die unmittelbar mit konkreten Formen der seelsorgerischen Arbeit zusammen-hängen, z. B. mit der Religionslehre, der Seelsorge, der seelsorgerischen Beratung, dem liturgischen Kult. Deshalb beschränkt sie sich nicht nur auf die Theorie, sondern zeigt auch auf eine praktische Weise, wie man in einer bestimmten seelsorgerischen Form weiterkommen soll. Sie strebt also nach Verbesserung der seelsorgerischen Theorie und Praxis.

Deswegen sollte Pastoralpsychologie in die Grundausbildung der Seelsorger einbezogen werden, weil ihr Hauptziel ist, danach zu streben, daß die Glaubensprinzi-pien in die Lebensgeschichte eines jeden Christen fest einbezogen werden.